

Роберт ПЕТКОВСКИ

СИМБОЛИКАТА НА ПЛАСТИЧНИТЕ ЖИВОТИНСКИ И ЧОВЕЧКИ ПРЕТСТАВИ МОДЕЛИРАНИ НА РИМСКИТЕ НАДГРОБНИ СПОМЕНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА

Од животинските мотиви кои многу ретко се јавуваат на територијата која е предмет на овој труд, застапени се коњот, кучето, змијата, дивата свиња, делфинот, букранионот и др.

Коњот како декоративен елемент поретко или почесто се јавува во сите провинции на Римското Царство, секогаш во состав на композициите посмртна гозба, хероизиран покојник и тракиски коњаник.

Според симболиката, коњот се поврзува со темнината на хтонскиот свет, тој истовремено може да симболизира живот или смрт, бидејќи се поврзува со огинот и водата. Коњот Пегас му ја носи молњата на Севс, тој е небесен коњ, но неговото потекло е хтонско, бидејќи е плод на љубовта меѓу Посејдон и Горгоната. Тој е еден од атрибутите на Посејдон и Аполон кој управува со сончевата кочија.¹

Неговата претстава на римските надгробни споменици од 1/2 на Iв. до 1/2 на III-ти в., ја симболизира вербата во задгробен живот т.е. живот по смртта.

Коњот може да укажува и на социјалната положба на покојниците (кои биле кентуриони-војници) и да симболизира желба за бесмртност и повторно раѓање, како и краткост т.е. минливост на животот.² *Кучето* како мотив во сепулкралната уметност на стелите на оваа територија се среќава ретко во те-

кот на Пв. и најчесто во состав на композицијата тракиски коњаник.

Претставата на кучето е документирана на многу споменици во Македонија, особено во Битолско, Прилепско, Скопско, како мотив во композицијата на тракискиот коњаник, или во ловни сепулкрални сцени.³

Кучето е чувар на вратата на подземјето (Кербер), слуга на мртвите и психопомп (ги следи покојниците на оној свет), а се поврзува и со хтонско-лунарните верувања.⁴ Кучето се поврзува со симболиката на смртта, подземниот свет (Кербер, Ану-бис) хтонските и лунарните божества. Тоа има улога на психопомп (во таа функција се поврзува со богот Хермес), водич на човекот низ темнините на смртта, откако претходно му било придружник низ светлината на животот. Кучето се јавува и како посредник меѓу овој и оној свет, симбол е на Хеката божица на темнината, која е придружувана од повеќе кучиња и е еден од атрибутите на Асклепиј.⁵

На стелите во состав на композицијата тракиски коњаник, има своја улога во подземниот култ т.е. претставува составен елемент на иконографската шема.⁶

Спротивно на тоа може да има и декоративна функција, кога покојникот е претставен во друштво со својот најдобар пријател-кучето.⁷

Змијата како декор се сретнува ретко на спомениците, од крајот на Iв. до II-IIIв. Таа може да биде претставена во рамки на композицијата тракиски

¹ Ж. Шевалие-А. Гербран, (2005) 487-497.

² Коњот тука се јавува многу ретко и тоа: во состав на композицијата тракиски коњаник на 3 стели: Б. Јосифовска, (1982) бр.81, Добри Дол и бр.88, Средно Коњаре и З. Николовски, (1997) сл.13, Доброшане; хероизиран покојник на 2 стели: Б. Јосифовска, (1982) бр.236, Коњух; Н. Вулић, (1933) н°157; *ibid*, (1934) н°61; *ibid*, (1941-48) 302, н°56, Малино-Св. Николе и посмртна гозба на 5 стели: Б. Јосифовска, (1982) бр.42, Бардовци; бр.59, Добри Дол; бр.60, Злокуќани; бр.126, Бардовци; бр.233, Студена Бара-Пчиња.

³ А. Керамитчиев, (1964)145-148.

⁴ Е. Манева, (2005) 25 ф.н. 34.

⁵ Ж. Шевалие-А. Гербран, (2005) 560-566.

⁶ В. Josifovska, (1982) br.81 Добри Дол и br. 88, Средно Коњаре.

⁷ *Ibid*, br.145, Побожје.

коњаник, пр. на стелата од Добри Дол⁸ (сл.1) или во сцени поврзани со погребниот култ и задгробниот живот.⁹

Во другите римски провинции таа како мотив се јавува многу ретко и најчесто во состав на сцената тракиски коњаник.

Змијата може да симболизира повеќе значења: бесмртност, трансформација, обнова.

Таа е симбол на земјата (подземниот свет), излекувањето. Атрибут е на Асклепиј, а се поврзува и со Хипокрит, Хермес и Атена. Треба да се подвлече и нејзиниот хтонски карактер, т.е. значењето во подземниот култ.

Без сомнение-мајсторите каменоресци, кои ги изработиле овие декоративни елементи на стелите, одлично го познавале нејзиното симболичко значење.

Дивата свиња ја среќаваме на тимпанонот на стелата од Добри Дол,¹⁰ во рамки на композицијата тракиски коњаник. Оваа претстава од почетокот или средината на Пв., е единствена на стелите. Исто така, таа е ретка и во другите провинции и се јавува во рамки на композицијата тракиски коњаник.

Дивата свиња во вечната борба на светлината и темнината т.е. доброто и лошото, го симболизира злото. *Делфинот* како мотив во сепулкралната уметност се јавува ретко, го сретнуваме само на две стели.¹¹ (сл.2) Добри Дол.

На спомениците од поблиските провинции го среќаваме само во Источниот дел од провинцијата Далмација, како украс на тимпанонските и релјефните полиња, од II до IVв. Се јавува и како декор на ципусите и пирамидите. Претставата на делфинот на пирамидите е карактеристична за провинцијата Дакија. На стелите многу често се јавува во Италија во Равенската област, во комбинација со Медузата. На територијата на Италија исто така, многу често се јавува на камените сандаци за пепел. Претставата на делфинот на надгробните споменици е почеста во западните провинции на Римското Царство, отколку во источните.¹²

⁸ Ibid, br.81.

⁹ А. Керамитчиев, (1973)149-150, ст. од Филиповци; В. Josifovska, (1982) br.180, ст. од Скупи.

¹⁰ види ф.н. бр.6.

¹¹ В. Josifovska, (1982) br.51, Добри Дол и 157, Злокуќани.

¹² Р. Зотовиќ, (1995) 54.

Сл.1 Добри Дол

Сл.2 Добри Дол

И на надгробните споменици во Анадолија, овој мотив се јавува спорадично и тоа во IIIв.¹³

Можеме да утврдиме дека делфинот како декоративен елемент е омилен на стелите во Италија и е многу чест на надгробните споменици во Далмација, од II-IVв.

Интересно е тоа што стелата од Добри Дол, припаѓа на легионер на VII Клаудиева легија, кој потекнува од Салона.

Мајсторот-каменорезец од ателјето во Скупи, со претставувањето на делфинот, можеби укажал на неговото потекло од Јадранот, а во исто време и ја нагласил симболиката на делфинот во задгробниот култ.

Особено треба да се обрне внимание на фактот дека овој мотив на претставените стели се сретнува порано, во 100 г.н.е. (ст. од Добри Дол), од претставите во Далмација, кои се од средината и крајот на Пв. Тоа укажува на присуството на мајстори од Северна Италија во ателјеата во Скупи од крајот на I и текот на Пв.

Делфинот е заштитник на морепловците и претставува симбол на спас. Во Македонија и Хеллада, тој е атрибут на богот Посејдон, а се поврзу-

¹³ Т. Wujewski (1991) br.58.

Сл.3 Скупи

Сл.4 Марвинци

ва и со Аполон, Дионис, Афродита, Ерос, Тетида, Иштар, Изиди и Митра.

Во римската сепулкрална уметност прво бил симбол на небесниот океан со кој душата патува до Островото на блажените или Месечината, за подоцна да стане превозник на душата до нејзиното одредиште. Се смета дека во митраистичкото учење, го симболизираше покрај лавовите и боговите на ветрот, еден од трите елементи, вода, воздух и огин, низ кои душата мора да помине на патот до блажеството.¹⁴

На рамките на нагписното поле на надгробната плоча од Злокуќани, меѓу лозата со акантусови лисја, розетите, цветчињата и букранионите, наоѓаме пластично претставени животни: *гуштер, мечка, желка, полжав и елен*,¹⁵ моделирани во плиток релјеф, реалистично.

Симболиката е јасна и сега можеме да забележиме дека во Рајската градина има и животни, кои егзистирале тука од крајот на IV в.

Оваа декорација претставува единствен пример на спомениците, а аналогна претстава не е пронајдена во другите провинции на Римското Царство.

Букранионот како мотив во сепулкралната декорација, на спомениците се јавува многу ретко. Тој може да биде прикажан на два начина: на стелата од Скупи во облик на воловска глава,¹⁶ (сл.3), а на плочата од Злокуќани,¹⁷ има два букраниона: десниот во облик на воловска глава, а левиот на овновска глава со свиткани рогови, што претставува единствен пример на спомениците во Македонија.

¹⁴ Р. Зотовић, (1995) 54.

¹⁵ В. Josifovska, (1982) br.45, Злокуќани .

¹⁶ Ibid, br.41, Морани; 51, Добри Дол: 104, Драчево; Р. Петковски, бр.77, и 91 од Скупи, (необјавен магистерски труд), Скопје 2005.

¹⁷ види ф.н. бр.15.

Претставата на букранионот се јавува од втората половина на I до почетокот на IV в., на стели кои им припаѓале на војници-легионери, кои потекнувале од Берит, Луко, Салона и други градови од Северна Италија и Далматинскиот брег, т.е. на римјани. Можеме да заклучиме дека букранионот како декоративен елемент потекнува од Италија, од каде заедно со легионерите во втората половина на IV в., е пренесен на третираните споменици и затоа претставува чист римски производ.¹⁸

Овој мотив го среќаваме само на две стели во Долина Мезија и тоа на едната претставен во релјефното поле, а на втората во тимпанонот, датирани од крајот на IV в. до почетокот на V в.¹⁹

Во Македонија, Далмација и Анадолија, букранионот се јавува ретко како украс на спомениците.

Неговата симболика се поврзува со култот на плодноста. Во антиката, букранионот претставува декор на жртвениците, архитектурата, како и на надгробните плочи и стели на кои има функција на апотропеон.

Во комбинација со гирландата, розетата, лозата и боровата шишарка, на стелите ја покажува својата јасна улога и симболичка поврзаност со подземниот култ и идејата за вечен живот во Рајската градина.

Можеме да заклучиме дека пластичните животински мотиви за разлика од флоралните, не се јавуваат често на римските надгробни споменици од I-IV в. на оваа територијата.

Фигуралните претстави се застапени на целиот овој простор.

Мотивот на двојни раце кој се јавува само на една стела од Марвинци,²⁰ (сл.4) датирана во 1/4 на III в., е пренесен од хеленскиот Југоисток. Овој

¹⁸ Р. Петковски, (2010) 87.

¹⁹ Д. П. Димитров, (1942) 76 пл.49 (обр1) и пл.22 (обр.56).

²⁰ В. Соколовска, (1995), 143-146.

орнамент го наоѓаме и на надгробните стели од следниве места: Атика, Ренаја и преостаната Хелада, Телмесос во Ликија, Ојноада во Карија, Тијатира, Битинија, Александрија во Троада, Тракија, во Музејот во Истанбул, Фригија, Солун. Како што се забележува овој мотив се распространил во источните римски провинции... На спомениците во Картагена секогаш се претставува една рака. Обичајот да се претставуваат на разни споменици, една или две подигнати раце со симболичко значење е семитски и може да се следи до најдалечната епоха во Ориентот. Во Палмира, обичајот со кој се претставуваат две раце на спомениците е многу раширен и означува гест на почит и молба кон божеството. Доколку дедикантите се двајца, тогаш се изобразуваат два пара раце... Претставувањето на раце дланки на надгробните споменици, најчесто се толкува како апотропејски знак. Некаде среќаваме и заветни текстови, со кои се моли од божеството прошка... Слични случаи забележуваме и на египетските надгробни стели од римско време, каде е претставена посмртна гожба... Дали може да постои сомнеж дека овој мотив на спомениците од Долна Мезија е пренесен од хеленистичкиот Југоисток.²¹

Рацете претставени на спомениците можеби симболизираат проклетство кон тој што ќе го сквернави гробот, или кон тој што го убил покојникот. Во исто време тие имаат апотропејска функција бидејќи штитат од духот на покојникот, кој не починал од природна смрт... Во регионот на Анадолија, се забележува и натпис во кој се вели дека Тус, Сол-Хелиос ве повикуваат да го осветите покојникот.²²

Постои и мислење дека прикажувањето на две дланки укажува дека се починати две личности.²³ Можеме да видиме дека претставувањето на мотивот на двојни раце на стелите, имал апотропејско значење: во исто време ги штител покојниците при патувањето на оној свет и го штител споменикот од сквернавење, а можеби претставувал и молба кон божеството да ги штити покојниците. Доколку дедикантот е еден, се претставува еден пар раце (од двете страни на бистата на дедикантот), а ако има двајца, два пара раце, но ако рацете се наоѓаат на страничните акротерии, тоа може да значи дека сите прикажани личности се починати, а дедикантот не е претставен на стелата.

Медузата како декоративен елемент во надгробната пластика ја сретнуваме како украс само на триаголното тимпанонско поле на стелата од

Мечкуевци-Св.Николе,²⁴ каде нејзината централно претставена глава моделирана во висок релјеф, е длабоко врежана во тимпанонот. (сл.5) Иако релјефот е многу оштетен, јасно се гледа кружното месесто лице на Медузата, со виткана коса поделена на патец.

Стелата ја датираме во I-Пв.²⁵

Овој мотив е присутен како украс на тимпанонските полиња на три стели од Долна Мезија, датирани во I, II и IIIв. и на две стели од Сердика.²⁶ Во Македонија, глава на Медуза забележуваме во триаголното тимпанонско поле на стелата од Солун, датирана од крајот на Пв.²⁷

На спомениците од Анадолија овој орнамент го среќаваме на две стели, едната од Битинија, а другата од Бурса.²⁸

Овој мотив е распространет во Северна Италија, од каде можеби е донесен со најраното надгробно искуство во Мезија.²⁹

Глава на Медуза како декор наоѓаме и на триаголниот тимпанон на една стела од Салона, датирана на почетокот на IVв,³⁰ идентично моделирана како тие во Мезија.

Треба да се истакне фактот дека Медузата во Македонија и Хелада е позната уште од предисторискиот период. Имено, јунакот Персеј ја отсекол главата на Медузата која била претставена како чудовиште со змии во косата, а божицата Атена на штитот носела апликации со глава на Медузата. Во антиката таа претставува апотропеон кој се носи прикачен како накит на облеката, или на штитовите, а се среќава и на градбите и куќите.

Овој декоративен елемент повторно е актуелен во IVв. во Рим, од каде преку Северна Италија се шири во соседните провинции.

Единствена претстава на *Атис* забележуваме на косите страни на триаголниот тимпанон на стелата од Мечкуевци-Св.Николе,³¹ каде на долните две страни под главата на Медузата, има две минијатурни фигури во цел раст, пластично прикажани. (сл.5) Иако релјефот е оштетен, забележуваме дека се работи за Атис, кој држи педум во рацете.

Образецот на Атис, кој припаѓал на фригискиот религиозен круг на Кибела, го изгубил скоро своето значење на култен симбол во римското искуство. Тој се јавува секогаш со двојник, фланкиран со некој друг мотив. Во овој случај тој пот-

²⁴ В. Санев, (1964) 104 сл.3.

²⁵ Р. Петковски, (2005) бр. 130.

²⁶ Д. П. Димитров, (1942) 79-80.

²⁷ М. Alexandrescu-Vianu, (1975) бр.115.

²⁸ Wujewski, (1991) br.23 и br. 69.

²⁹ Д. П. Димитров, (1942) 80.

³⁰ Ibid, (1941) 104 обр.125.

³¹ види ф.н. бр. 24.

²¹ Д. П. Димитров, (1942) 80-81.

²² Т. Wujewski, (1991) 44 и бр.30 и 33.

²³ В. Соколовска, (1995) 145.

Сл.5 Мечкуевци - Св. Николе

сетува на многу распространетиот во римското надгробно искуство, гениј на смртта со факел.³² На територијата на Источниот дел од провинцијата Далмација, како најчести релјефни претстави на ципусите се јавуваат т.н. Атиси фунерариуси, т.е. Атиси во став на жалост, со скрстени нозе, потпрени со една рака на педум, или без него, со преклопени раце на стомакот, или на градите... Терминус *post quem* за спомениците од овој тип, е почетокот на Пв. Иконографската шема на овој мотив е формирана во Италија и преку Аквилеја е пренесена во Салона, а од таму низ цела Далмација.³³

Во римската уметност (Атис) е посведочен во култот и веќе во IV н.е. добива разни претстави: облечен, без крила, со педум на кој се потпира и наг со крила, со една рака како се потпира, или држи факел. На монетите од Кизик, Атис е претставен како лежи на клине додека нозете му се врзани со синцири... Во Рим, Атис се поврзува со театарот, во тие рамки и со Ерос, па се претставува како наго крилато дете.³⁴

Во симболичкото апстрахирање на религиозните претстави, Атис со педум би можел да биде пас-тир кој ја чува човечката душа при нејзиното патување до бесмртноста, односно до повторното раѓање на овој свет.³⁵

Секоја година во Рим (од IV н.е.) во текот на месец март се одржувале свечености во чест на Кибела, божица на плодноста. Учесниците сечеле еден бор кој го симболизира Атис, а потоа го обвиткувале со волнени ленти и венци од темјанушки. Следниот ден бил ден на жалост кога верниците го оплакувале богот. Со оживувањето на приро-

дата, Атис се будел од сонот на смртта, а неговото враќање предизвикувало радост, веселба и гозба. Борот го симболизира телото на покојникот и воскреснатиот бог, кој во култот на Кибела ја симболизираше промената на годишните времиња. *Тракискиот коњаник* како иконографска тема ретко се јавува на оваа територија (вкупно на три), од почетокот до крајот на Пв.³⁶

Во Македонија претставата на коњаник на стелите е честа, но зависи од регионот. Така на пример во источниот дел од провинцијата (Македонија) во регионот на Струма, на левата нејзина обала, ја сретнуваме композицијата тракиски коњаник. Коњаникот секогаш е прикажан во тимпанонското поле, кое може да има полукружен, или правоаголен облик, во момент кога замавнува по дивата свиња која се крие зад дрво. На дрвото има обвие-на змија, а под коњаникот има куче. Под тимпанонот, на релјефното поле секогаш има биста.

Стелите се датирани, од крајот на Пв. до крајот на Шв.³⁷

Во другиот дел од Македонија, тракискиот коњаник како мотив во сепулкралната декорација на спомениците го има поретко. Почесто се јавува коњаник кој е претставен во тимпанонските полиња, во комбинација со бисти и композицијата посмртна гозба, моделирани во одделни полиња. Но коњаникот може да биде прикажан и во состав на композицијата посмртна гозба, во разни комбинации: во присуство на жена, жена со деца, како и со други личности, а среќаваме и случај кога мало дете јава на коњче. Овие претстави се присутни на стелите, од II до IVв.³⁸

Што се однесува до иконографскиот карактер на тракискиот херос, укажано е на неговите првообразби во хеленското искуство. Во тој правец како првомоделирани се посочуваат плочата на Децилеос и плочата од Абдера.³⁹

Тракискиот коњаник е предок, хероизиран предок, или подобро-хероизирани предци. Сликата на тракискиот коњаник прво се јавила во Хелада,

³⁶ В. Josifovska, (1982) бр.81 и 88; З. Николовски, (1997) сл.13.

³⁷ Д. П. Димитров, (1941) пл.21 (обр.34) Неврокоп; пл.36 (обр.53) Врања; пл.37 (обр.54) Пиперица и пл.38 (обр.55) Ласкарево.

³⁸ М. Alexandrescu - Vianu, (1975) бр.30 Солун; бр.60 bis непознат локалитет денес во Лувр; бр.81 Флорина; бр.87 Солун; Т. Rizakis - G. Touratsoglou, (1985) бр.49, 52, 53, 55, 121, 125, 127, 136, 155 и 159 Елимеја; бр.164 Линкестида; А. Rizaki-I. Touratsoglou, (2001) бр.11, 12, 13, 15, 17, 20 и 21 Музеј Флорина и Солун; L. Gounaropoulou - M. V. Hatzopoulou, (1988) бр.512 Музеј Берија; Д. П. Димитров, (1942) 85-86 и 88-89.

³⁹ Д. П. Димитров, (1942) 88.

³² Д. П. Димитров, (1942) 80.

³³ Р. Зоговић, (1995) 65-66.

³⁴ Ibid, 66-67.

³⁵ Ibid, 68.

Сл.6 Коњух

Сл.7 Влае

не во Тракија. Таа слика им се допаднала во Тракија, па тогаш во таа област многу се раширила. Впрочем, најпрво тие релјефи за тракијците ги изработувале хеленските мајстори (или тракијци кои учеле во Хелада, што е сеедно). Тогаш во Хелада, тракискиот коњаник претставувал херој, т.е. дивинизиран предок на една фамилија, а потоа воопшто, таков предок, или подобро предци...Тој релјеф можел лесно да се шири заради култот на мртвите... Природно е тоа дека еден култ во една област која прави етнографска целина, побрзо ќе се шири отколку во странство. Меѓутоа, релјеф со тракиски коњаник, наоѓаме и надвор од Тракија. Јасно е, како што е природно дека тие не се ограничени само на тракиските земји.⁴⁰

Херојот предок постоел во легендите на многу балкански народи во предримскиот период. Затоа неговото често поврзување со тракискиот херос, или неговото означување како тракиски херос, нема реална основа за барање на еден етничко-културен круг, од кој оваа претстава се шири... Неговата претстава се однесува на хероизирани-

от предок, кој во исто време со своето присуство во обредот на посмртна гозба, означува верување во бесмртноста на душата. Тој е можеби тука да означи, дека покојникот оди кај своите предци, кои на оној свет ќе го дочекаат. Во таа смисла неговата претстава, може да содржи функција на психопомп.⁴¹

Дионис е почитуван во Тракија, како бог ловец и подземен бог. Врската на Дионис со херосот, ја објаснува и појавата на херосот на надгробните споменици. Тоа е божество, со кое ќе се слеат душите на смртните, за да добијат бесмртност... Идејата за слевањето на душата со божеството е многу честа во Македонија и Тракија.⁴²

Можеме да забележиме дека постојат повеќе различни мислења за тоа што претставува тракискиот коњаник. Од трите претходно посочени стели, две им припаѓаат на деца (на третата нагписот е уништен).

Овој мотив надополнет со симболиката на тракискиот херос, ја покажува снажната надеж во бесмртноста.

Освен тракиски коњаник на стелите сретнуваме и коњаник во галоп, ст. од Коњух (сл.6) или војник во присуство на слуга кој води коњ⁴³ ст. од Малино-Св. Николе. Во овие случаи се работи за војници, а овие претстави го покажуваат социјалниот статус на покојникот.

Мотивот на *посмртна гозба* со полулежечко лице на клине, најрано се јавува во Месопотамската средина од каде е увезен, најпрво во Јонија, потоа на запад во хеленистичкиот свет преку Кипар, каде што е забележан на керамиката од VIв.ст.е., додека на Островите е присутен на камените споменици од VI и Vв.ст.е. Во атичкиот круг во текот на Vв.ст.е. темата на претставата на камените споменици сè уште е од вотивен карактер, изведувана во чест на хероите што имале славна егзистенција. Со текот на времето оваа тема прима сепулкрален карактер. Уште во IV в.ст.е. се појавува на надгробните споменици во Атика. Веројатно претставената гозба на надгробните споменици

⁴¹ Р. Зотовић, (1995) 72-73.

⁴² Д. П. Димитров, (1942) 86.

⁴³ В. Josifovska, (1982) br.236, Коњух.

⁴⁰ Н. Вулић, (1941-48) 285.

Сл.8 Скупи

е алузија на верувањето за благосостојба на оној свет, што ја споменуваат и изворите од IVв.ст.е.⁴⁴ Посмртната гозба како декоративен мотив во текот на IVв.ст.е. од Атичките стели се пренесува на стелите во Македонија, а подоцна од таму во Мезија. Од Мезија овој мотив подоцна се шири во Тракија, Дакија, Далмација дури до Рим, каде добива локална поедноставена форма: покојник легнат на клине, пред него триножно столче и ваза. Оваа варијанта од Рим, се шири во Западните провинции на Римското Царство, за разлика од Источниот дел, каде доминантна е варијантата од сложен тип: покојник на клине во присуство на својата фамилија и слугите.

Посмртната гозба се јавува, од втората половина на IIв. до втората половина на IIIв., во сите региони на посочената територија.

На претставените стели, иконографската шема на овој мотив е прикажана во три основни сцени: покојник полулегнат на клине, а пред него триножно столче, на ст. од Влае (сл.7) покојник во придружба со својата фамилија, слуги, робови, а понекогаш се јавува и коњ, ст. од Скупи (сл.8)⁴⁵ а на една стела среќаваме војник со копје и членови на фамилијата, Бардовци. (сл.9)

На Исток се среќава раширена композиција, каде ја гледаме групирана целата фамилија на покојникот, со многу укажувања за неговата социјална положба.⁴⁶

Постојат четири хипотези кои ја толкуваат посмртната гозба:

- Посмртната гозба е реминисценција, т.е. сеќавање на реалниот живот на покојникот на земјата.
- Таа е слика на блажените во нивното престојувалиште.

⁴⁴ В. Битракова-Грозданова, (1987) 116.

⁴⁵ Голема благодарност до мојата колешка Ленче Јованова за увидот на стелите сл.3 и сл.8 од Скупи.

⁴⁶ Д. П. Димитров, (1942) 82.

Сл.9 Бардовци

- Посмртните гозби претставуваат понуди на божествата.

- Ги репродуцираат погребните понуди на живите покојници.⁴⁷

Претставата на посмртна гозба се развила од обичајот на гробовите да се приредуваат вистински мали гозби. Во основата на тој многу стар обичај лежи верувањето во задгробен живот и мислата дека на овој начин можат да се продолжат врските меѓу живите и нивните покојници.⁴⁸

Од претходно изнесеното може да се заклучи дека човекот во античкиот период верувал во задгробен живот, верување кое го искажувал со третирање на пластични елементи, кои симболизираат благосостојба на оној свет и затоа на покојниците им се принесувале предмети и орудија, кои таму ќе им затребаат.

Можеме да забележиме дека овие мотиви освен декоративна функција имале и симболичко значење, кое соодветствува со верувањата на тогашниот човек од антиката, во идејата за вечен живот и повторно раѓање.

Мајсторите каменоресци одлично ја познавале симболиката на декоративните елементи и пластичните човечки претстави, па затоа нивниот избор и претставување на римските надгробните споменици од I-IVв., на оваа територија во овој дел од Македонија, не може да биде случаен.

Според Платон, секој си го избира начинот на живот и според тоа сам е одговорен за тоа што му се случува и самиот одговара за своите постапки.⁴⁹

⁴⁷ Д. Вучковиќ-Тодоровиќ, (1958) 290-295.

⁴⁸ Б. Јосифовска, (1961) 25.

⁴⁹ Л. Ковачева, (2009), 102.

Користена Литература

- М. Alexandrescu-Vianu, (1975) Les stèles funéraires de la Macédoine Romanie, Dacia XIX, Bucarest, 1975, 183-200.
- М. Alexandrescu-Vianu, (1985) Les stèles funéraires de la Mésie Inférieure, Dacia XXIX, n.1-2, Bucarest 1985, 57-79.
- В. Битракова-Грозданова, (1987) Споменици од хеленистичкиот период во СР Македонија, Скопје 1987.
- Н. Вулић, (1941-48) Антички споменици наше земље. Трачки коњаник и друге иконе из античког доба, Споменик ХСVIII, Београд 1948.
- Д. Вучковић-Тодоровић, (1958) Римски двојни гроб из Доброг Дола код Скопја, Старинар VII-VIII, 1956-1957, Београд 1958, 289-297.
- Д. П. Димитров, (1941) Портретътъ върху античните надгробни плочи отъ римско време въ Североизточна Македония, Известия БАИ XIII, 1939, София 1941, 1-128.
- Д. П. Димитров, (1942) Надгробните плочи отъ римско време въ Северна България, БАИ н°1, София 1942.
- Е. Dobruna-Salih, (1987) Nadgrobne stele rimskog perioda s područja Kosova, AA 38, Ljubljana 1987, 193-205.
- Е. Dobruna-Salih, (1990) Borova šišarka kao dekorativni motiv sepulkralne plastike rimskog doba i njezina simbolička tradicija u području Dardanije, AA 41, Ljubljana 1990, 235-248.
- В. Dragojević-Josifovska, (1982) Scupi et la region de Kumanovo, Inscriptions de la Mésie Supérieure, Beograd 1982.
- Р. Зотовић, (1995) Римски надгробни споменици источног дела провинције Далмације, Ужице 1995.
- Л. Јованова, (2005) Два латински натписа од Кучевишка Бара-Скопје, Македонско Наследство 24, Скопје 2005, 69-84.
- А. Керамитчиев, (1964) Една доцноримска гробница од с. Побужје-Скопско, ЖА 13-14, Скопје 1964, 145-148.
- А. Керамитчиев, (1973) Новооткриени епиграфски споменици во Кратовско, ЖА 23, И, Скопје 1973, 148-154.
- Л. Ковачева, (2009) Посмртните ритуали и есхатолошките претстави кај старите грци и во македонската народна традиција, Скопје 2009.
- Е. Манева, Водочка варијанта на кружни наушници од крајот на 15 век, Македонско Наследство 26, Скопје 2005, 24-25 и ф.н. 33-35.
- З. Николовски, (1997) Водич низ Лапидариумот, Куманово 1997.
- Р. Петковски, (2005) Декоративните елементи на римските надгробни споменици меѓу средниот тек на Аксиј и Стримон, необјавен магистерски труд одбранет на 23-11-2005 г. на Филозофскиот Факултет во Скопје, (2005) 27-76.
- Р. Петковски, (2005) Границите на провинцијата Македонија од 2 век пред н.е. до 7 век н.е., Македонско Наследство 26, Скопје 2005, 67-74.
- Р. Петковски, (2007) Симболиката на декоративните елементи третирани на римските споменици меѓу средниот тек на Аксиј и Стримон, Патримониум.мк 1-2, Скопје 2007, 27-36.
- Р. Петковски, (2008-2009) Два нови споменика од античкото културно богатство на Македонија, Патримониум.мк 3-4, 5-6, 2008-2009, Скопје 2009, 45-50.
- Р. Петковски, (2010) Надгробната уметност во Македонија и нејзините одлики од I до IV век, Патримониум.мк 7-8, Скопје 2010, 81-91.
- В. Соколовска, (1995) Надгробен споменик од Исар-Марвинци, ЗММ 1, Скопје 1995, 143-146.
- А. Цермановић-Кузмановић, (1965) Неколку споменика трачког коњаника из наше земље и проблем трачког хероса, Старинар XIII-XIV, 1962-1963, Београд 1965, 113-123.
- Ж. Шевалие-А. Гербран, (2005) Речник на симболите, Скопје 2005.
- Т. Wujewski, (1991) Anatolian sepulchral stelaе in roman times, Poznan 1991.

Robert PETKOVSKI

The symbolism of representations animal and human heads in the Roman funerary monuments in Macedonia

Summary

Man during the Ancient period believed in the life after death, and this believe is shown in the modeled elements illustrating this world. The deceased for this reason were furnished with objects and tools which they needed in the after world. These motifs beside the decorative function had also symbolic meaning and were part of the faith of Ancient men, namely

the idea for eternal life and their second birth. The skilled stone carvers were knowledgeable for the symbolism and the decorative elements and in the Roman funerary monuments in the 1st-4th centuries the figures of the human heads in this part of Macedonia were not accidental.